

History of Philosophy
История на философията

СТЪПКИ ПО ПЪТЯ КЪМ ГАСТОН БАШЛАР

Поля Търколева

Резюме. Текстът има за цел да разгледа някои основни теми от творчеството на Башлар и да представи пред българската публика Жан Либи – френски писател, философ и есеист, изследовател на Башлар.

Keywords: Schopenhauer; Bachelard; Philosophy; Epistemology; Poetics

Творчеството на Гастон Башлар (1884 – 1962) често остава извън полезрението на българската философска общност и рядко е част от университетските курсове. Той е по-известен сред френските филолози, отколкото сред философите в България, а неминуемо има с какво да обогати философските анализи на проблеми, свързани с интерпретацията на поезията и литературното творчество, с мястото на психоанализата за разбирането на човешката творческа потенция, с ролята на феноменологията при изследването на поетичния образ и въображението, с епистемологичните препятствия.

На какво се дължи недостатъчният изследователски интерес към философията на Башлар? Възможни са няколко обяснения. На първо място ще поставим липсата на преводи на български език на неговите произведения. Преведени само три книги: „Поетика на пространството“, „Поетика на мечтанието“ и „Въздухът и сънищата“⁽¹⁾, а епилогът на „Пламъкът на свецата“ – „Моят бял лист и моята лампа“, е публикуван в списание *Нота Бене*, брой 16 през 2010 година. С това се изчерпват произведенията, на които могат да се посветят българските изследователи, ако не желаят да търсят и използват оригиналите на френски език или преводи на други езици. И трите книги са част от по-късния творчески период на Башлар, през който той се занимава основно с поетика и изработва своята тетравалентна доктрина, посветена на четирите материални елемента.⁽²⁾ Нямаме преводи на произведенията му, които са част от неговата епистемологична линия на анализ: „Есе върху приблизителното познание“, „Изследване върху развитието на един физичен проблем. Термичното разпространение в твърдите тела“, „Индуктивната стойност на релативността“, „Кохерентният плурализъм на модерната химия“, „Интуиция на мига. Изследване върху Силое на Гастон Рупнел“, „Атомистични интуиции: опит за класификация“, „Новият научен дух“, „Формиране на научния дух. Принос към психоанализата на обектив-

ното познание“, „Диалектика на траенето“, „Опитът за пространство в съвременната физика“, „Рационалният материализъм“⁽³⁾.

Ограниченият достъп до литература и наличието на български преводи само на книгите, посветени на поетиката, най-вероятно провокират повече интерес у литературоведите, семиотиците и лингвистите, отколкото у философите, които може би биха били по-заинтригувани от епистемологията на Башлар.

На второ място може да се изтъкне популярността на отделни философски дисциплини в световен план, като например философия на науката, философия на съзнанието и езика, биоетика, аналитична философия, и течения, като новия реализъм. Опитите на философите да търсят приложимост на своите изследвания и да представят резултати, измерими в практиката, доближават съвременните философски търсения до полетата на психологията, социологията, културната антропология и дори медицината, а на по-заден план остават дисциплини като философска антропология, естетика и философия на изкуството. Разбира се, интердисциплинарността на изследванията би разширила хоризонтите пред хуманитаристиката и би предоставила нови гледни точки. Именно такива можем да открием, четейки Гастон Башлар, който определено знае как да съчетае научността с красотата на изказа си.

На какво се дължи тази негова способност? Безспорно на огромната му ерудираност, комбинативни анализаторски умения, интуиция и много вдъхновение. Освен вродения талант, който Башлар притежава, той получава първоначално образование по физика, а след това и по философия. Подобно образователно минало и теоретичен запас му дават свободата да анализира философията на науката и да обоснове своето собствено виждане за епистемологичните препятствия, които възпрепятстват постоянния еволюционен ход на развитие на науката (в който Башлар не вярва). Всъщност той свързва психологията и философията на науката именно чрез понятието „епистемологично препятствие“, според което определени ментални нагласи на човека се явяват пречка пред научния прогрес и дори може да го блокират за известно време. Подобно твърдение е било ново и провокативно за времето си и естествено не е било признато от част от научните колегии. Въпреки че Башлар е бил преподавател около 10 години в Дижон, а после и в Сорбоната, т.е. бил е институционализиран и е част от академичната среда, той има славата на маргинален философ, който не може да се включи със сигурност към определено философско течение. Това не е погрешило на учени като Александър Койре, Жорж Кангийем, Мишел Фуко, Луис Алтюсер, Доминик Льокур и Франсоа Дагоне да изпитат неговото влияние.

Творчеството на Башлар е било интересно за толкова много философи, защото се намира на пресечната точка между две големи течения във френската

философия: едното е позитивизмът, емпиризмът, а другото – философията на концепта, на познанието, която се опитва да възстанови генезиса на научната рационалност. През петдесетте години на XX в. във Франция доминира екзистенциализмът, а рационализмът играе подчинена роля на философската сцена. Повлиян от развитието на философията във Франция през този период, Башлар ни предлага умело съчетание между епистемология и теория на естетиката, между рационализъм и ирационализъм. Според Вюненбуржер епистемологията на Башлар се вписва в традицията на френския идеализъм, а неговата поетика и теорията за поетичния образ са вдъхновени от немския романтизъм (Wunenburger, 2004). Епистемологията и поетиката (рационалното и въображаемото) се превръщат в основни творчески линии в произведенията на Башлар и често са разглеждани от изследователите като противопоставящи се, но всъщност и в двете се откриват идеите за творческото въображение, за креативността и за динамизма.

Епистемологията оказва влияние и върху поетиката на Башлар. Творческият му подход може да се опише като „диалектика на отрицанието“, която съдържа това, което критикува или отрича. Отрицанието следва да се разбира като опит за диалектическо преминаване, за интегриране и включване на отричаните идеи. Подобна диалектика позволява да се открие нова перспектива към дълбинната психология, която вече има изградена теория. Необходимо е да се уточни също, че поетиката на Башлар е различна от поетиката, разбрана като теория на литературата. Той не изучава специфичните функции и развитие на художествената литература, не се занимава със строежа на литературното произведение, нито със стилистиката. Поетиката му следва да се разбира в по-широк смисъл, като философски похват за изследване на ониричната стойност на поетичния образ, като начин за представяне на онтологични идеи за същността на материята.

Ролята на човека и неговата творческа същност също не е пропусната в поетиката на Башлар. Той представя човека чрез две свои проявления, които взаимно се допълват и дообогатяват: „човек на деня“ и „човек на нощта“. С първата метафора се визират рационалните аспекти на човешкото същество. „Човекът на нощта“ е творящият, създаващият, поетичният, мечтаещият човек. Тези два аспекта на човешката същност са взаимосвързани – „човекът на нощта“ се проявява и през деня. В тази идея се откриват следите от увлечението на Башлар по сюрреализма, с чиито представители той е имал пряк контакт (например с А. Бретон).

На употребата на метафората за „нощта“ обръща внимание и френският писател и изследовател на Башлар Жан Либи. „Нощта“, меланхолията, самотата, песимизмът се явяват свързващата нишка между Башлар и Шопенхауер. Башлар – иновативен философ със стил на писане, който понякога остава недоразбран, защото е на границата между философското и поетичното, често

е бил обсъждан, приеман или отричан. Шопенхауер – философът, противопоставил се на Хегел в период, когато вторият е имал много голяма подкрепа и влияние, дълго време от живота си е без последователи и извън университетските структури. В живота на двамата философи се прокрадват самотата и меланхолията, които рефлектират и в творбите им. Жан Либи вижда именно „следите на нощта“ и при двамата. Във „Воля за самота“ той изследва възможното влияние, което Шопенхауер е оказал на Башлар, разглежда не само моментите на сходство, но и противопоставянията във възгледите им.

Линията Шопенхауер – Башлар е проблематична, пренебрегвана и подценявана от доста изследователи и даже замаскирана от самия Башлар. Жан Либи се опитва да покаже ценността на подобна философска изследователска позиция, използвайки както текстовете на Башлар, така и свидетелства от френски професори, които са имали възможността да слушат лекциите на Башлар. Ценното в двете статии на Либи са личните свидетелства, като например споделяната информация от Сюзан Башлар (дъщеря на Башлар), Жан-Клод Фийу (кръщелник на Башлар) и Роже Берте – един от основателите на *Асоциация на приятелите на Гастон Башлар* през 1983 г.

Самият Жан Либи е роден в Дижон и е бил на 18 години, когато Башлар е починал в Париж. Имал е наблюдения върху нагласите на обществото в Дижон и върху културния климат във Франция. Може би това е една от причините текстът му *„Башлар и неговите вълишебства“* да е изпълнен с патос и страст, с изразяване на лично мнение и дори с пристрастие към определени възгледи. Подобен автентичен поглед обогатява представите ни за Гастон Башлар, за културната и академичната среда на Дижон, в която той е живял и творил. Жан Либи ни предлага свидетелства за курсовете на френския философ и за неговия необичаен подход към слушателите, отправя поглед към фотографиите му с цел да ни разкрие част от неговото лично и душевно пространство. По този начин опознаваме индиректно не само учения, а и човека Гастон Башлар.

В *„Башлар и неговите вълишебства“* Жан Либи се обръща към миналото, споделяйки любопитни факти от обкръжаващата среда на Башлар, но същевременно текстът е насочен и към бъдещето, защото търси евентуалните приемници и продължители на неговите теории и отдава внимание на философското наследство, което той ни е оставил. Представа накратко една от изследователките на Башлар в Италия – Валерия Киоре, и нейната книга *„Поетът, Алхимикът, Демонът“*. Трудът ѝ заслужава внимание, защото тя открива наценки на демонология в произведенията на Башлар: провокативна и донякъде спорна теза, която авторката умело и аргументирано защитава.

В заключение, можем да отбележим, че творчеството на Башлар има все повече изследователи по света, които не са част само от философските среди. Любопитно е, че в Румъния и Бразилия съществуват групи от архитекти, които изучават *„Поетика на пространството“* с цел по-добро разбиране и

овладяване на пространството от архитектурна гледна точка. Това показва, че поетиката на Башлар намира приложение и в сфери извън хуманитаристиката.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Поетика на пространството. София: Народна култура, 1988 (La poétique de l'Espace. Paris: P.U.F., 1957); Поетика на мечтанието. София: Аргес, 1994 (La poétique de la Rêverie. Paris: P.U.F., 1960) и Въздухът и сънищата. София: Рива, 2007 (L'air et les songes. Essai sur l'imagination du mouvement. Paris: Librairie José Corti, 1943).
2. L'air et les songes. Essai sur l'imagination du mouvement. Paris: Librairie José Corti, 1943; La terre et les rêveries du repos. Paris: Librairie José Corti, 1948; La terre et les rêveries de la volonté. Paris: José Corti, 1948; La flamme d'une chandelle. Paris: P.U.F., 1962; L'eau et les rêves. Essai sur l'imagination de la matière. Paris: José Corti, 1968; Fragments d'une poétique du feu. Paris: P.U.F., 1988.
3. Essai sur la connaissance approchée, Thèse principale. Paris: Vrin, 1927; Étude sur l'évolution d'un problème de physique. La propagation thermique dans les solides. Paris: Vrin 1927; La Valeur inductive de la relativité. Paris: Vrin, 1929; Le Pluralisme cohérent de la chimie moderne. Paris: Vrin, 1932; L'Intuition de l'instant. Étude sur la Siloë de Gaston Roupnel. Paris: Stock, 1932; Les Intuitions atomistiques: Essai de classification. Paris: Boivin, 1933; Le Nouvel Esprit scientifique. Paris: Alcan, 1934; La formation de l'esprit scientifique. Contribution à une psychanalyse de la connaissance objective. Paris: Vrin, 1947; La dialectique de la durée. Paris: Boivin, 1936; L'Expérience de l'espace dans la physique contemporaine. Paris: P.U.F., 1937; Le matérialisme rationnel. Paris: P.U.F., 1953 и др.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

Wunenburger, J.-J. (2004). *Imaginaire et rationalité: une théorie de la créativité générale*. p. 125. In: Bonicalzi, F. & Vinti, C. *Ri-cominciare. Percorsi e attualità dell'opera di Gaston Bachelard*. Milano: Carlo Jaca Book.

STEPS ON THE WAY TO GASTON BACHELARD

Abstract. The text aims to analyze some of the main themes of Bachelard's work and to present Jean Libis to the Bulgarian audience – a French writer, philosopher and essayist.

✉ **Dr. Polyana Tarkoleva**
E-mail: tarkoleva@gmail.com